

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

95-річчю заснування
Донецького національного
технічного університету
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
17–18 березня 2016 року

Красноармійськ – 2016

Рекомендовано до видання Вченою радою
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
(протокол № 6 від 25.02.2016)

Рецензенти:

доктор філософських наук, професор Г. Є. Аляєв
доктор філологічних наук, професор О. О. Бровко
доктор історичних наук, професор Г. П. Докашенко

Відповідальний редактор:

М. О. Нікульчев, д-р богосл. наук, канд. філос. наук, професор.

Редакційна колегія:

О. І. Блащишин, канд. філос. наук, доцент; І. О. Дмитрик, канд. іст. наук; О. С. Єлякіна, д-р богослов'я, доцент; М. М. Кабанець, канд. пед. наук, доцент; О. Є. Кіпко, д-р техн. наук, професор.

Ф42 **Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 95-річчя заснування Донецького національного технічного університету): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Красноармійськ, ДонНТУ, 17–18 березня 2016 року) / Вст. сл. проф. Кашуба М. В., відп. ред. проф. Нікульчев М. О. – Красноармійськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. – 316 с.**

ISBN 978-966-377-195-3

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю заснування Донецького національного технічного університету. Співорганізаторами конференції виступили ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», філософський факультет Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; філософський факультет Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; кафедра філософії і соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка; кафедра теорії та історії культури Львівського національного університету ім. Івана Франка. Авторами збірки є фахівці у галузях філософії, історії філософії, релігієзнавства, історії, культурології, філології, літературознавства – науковці, аспіранти, магістранти та студенти.

Збірник адресований тим, хто займається проблемами ідентифікації української інтелігенції в її філософській та історичній ретроспективах, а також у творчій спадщині українських мислителів, істориків, письменників та видатних громадських діячів різних часових періодів.

ISBN 978-966-377-195-3

© ДВНЗ «Донецький національний
технічний університет»
© Автори статей, 2016

ЗМІСТ

Вступне слово	7
Аляев Г. Е. О предмете изучения русской философии в Украине	11
Анісімов К. М. Іван Воронаєв та його роль у становленні п'ятидесятницького руху в Україні	14
Барбукова І. С. Віртуальна самопрезентація людини в Інтернет- щоденниках	17
Бистра М. О. Науково-педагогічна та педагогічна інтелігенція України: стратегії виживання в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.)	21
Бибик А. Н. Развитие украинской интеллигенции через призму эволюции фантастической литературы	25
Білоножко Є. П. Двомовність та постколоніальність	28
Блащинин О. И., Рязанов Д. И. Концепция культурно-исторических типов Н. Я. Данилевского как теоретическая предпосылка формирования цивилизационного подхода в исследовании истории	31
Богуненко В. О. Гуманно-естетичні ідеї у літературно-філософській творчості А. М. Федя	36
Боєчко В. Ф. Реалізація проектів державності другої Речі Посполитої польською політичною елітою 1917–1918 рр.	40
Бровко А. В. «Погром з продовженням»: роль спогадів Надії Світличної у вивченні історії України 60–70-х рр. ХХ ст.	43
Бровко О. О. Мемуари І. М. Білогуба як художньо-документальний твір	46
Гедьо А. В. Матеріали листування як джерело з історії повсякденного життя українських науковців (20–30-ті рр. ХХ ст.)	50
Главатських Н. В. Становлення неоязичництва – соціально- антропологічний вимір	54
Гогохія Н. Т., Косенко І. С. Українські дитячі письменники 1930-х рр. і формування «нової радянської дитини»	56
Голубенко О. В. Трансценденція, трансгресія, дигресія та «постгетерономні» цінності: українська інтелігенція та «революційна Подія»	60
Горбань О. В., Пащенко Л. В. Технічна інтелігенція: загальні і особливі риси та тенденції їх розвитку	65
Грабовенко І. С., Скирда А. Є. Роль мас-медіа у формуванні світоглядної позиції українського суспільства	67
Грідіна І. М. Вища освіта за умов зовнішньої агресії	70
Гулай В. В. Від репресій до репресій: релігійно-конфесійний вимір насадження тоталітарних / неототалітарних політичних режимів в Україні ХХ – початку ХХІ ст.	75

тільки він». Отак! Нащо там суд, або слідство? – ясно, як день. У своїй викривальності Тетяна Курінна йшла далі, ніж Шерлок Холмс «Своего сына Надежда почему-то назвала Яремой, что в переводе на русский язык обозначает "уярмленный, поработанный"» [3].

Отже, вивчаючи подібні матеріали, необхідно пам'ятати, що вони не позбавлені елементу суб'єктивності. Водночас залучення до дослідження з історії України мемуарів, епістолярію дає підстави стверджувати, що означені джерела інформації про особистість і діяльність наших земляків увиразнюють проблему співвідношення мікроісторії та історії країни. Таким чином, знайомство з документами, пов'язаними з життєвою долею учасників руху опору, дає змогу поглибити знання з історії українського правозахисного руху й окреслює подальші перспективи дослідження.

Література

1. Доброокий. Спогади про Івана Світличного. – К. : Вид-во «Час», 1998. – 572 с.
2. Неживий О. Із ім'ям Тараса Шевченка / Олексій Неживий : навч. посібн.-антологія. – Луганськ, 2013. – 139 с.
3. Світлична Н. Погром з продовженням (спогади) / Надія Світлична [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memorial.kiev.ua/statii/996-z-nedavnogo-mynulogo-pogrom-z-prodovzhennjam.html>

БРОВКО О. О.

МЕМУАРИ І. М. БІЛОГУБА ЯК ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ТВІР

Проблема інтерпретації творчості письменників 30–80-х рр. ХХ ст. залишається актуальним аспектом літературознавчої науки сьогодні. Метою пропонованої студії є аналіз спогадів І. Білогуба «Некролог» у контексті літератури так званого «табірного циклу». Ці спогади, як і творчість І. Світличного, В. Стуса, Т. Мельничука, М. Руденка та інших авторів, є своєрідним свідченням ув'язненого, який, сприймаючи світ крізь ґрати, осмислює позав'язничну дійсність. За слушним зауваженням Р. Харчук, табірна творчість у світовій літературі стала анахронізмом, а в пострадянській – окремим родом дослідження [1, с. 7]. Особливості табірної новелістики Б. Антоненка-Давидовича, «Архіпелаг ГУЛАГ» О. Солженіцина, «У череві дракона», М. Руденка, тюремно-табірний епістолярій українських дисидентів («Листи до матері з неволі» В. Марченка) були об'єктом аналізу різних дослідників. За твердженням М. Руденка, такі твори є актуальними до того часу, «коли останній політв'язень вернеться із тюремної імлі» [2, с. 296]. Ця література була породжена напруженим духовним прагненням осмислити

підсумки катастрофічних подій, що відбулися в країні протягом ХХ ст. Звідси – морально-філософський потенціал творів колишніх в'язнів ГУЛАГу І. Солоневича «Росія в концтаборі», Б. Ширяєва «Ді-Пі в Італії», О. Волкова «Занурення в п'тьму», «Колимські оповідання» В. Шаламова, збірка поезій та спогадів колишнього політв'язня Комі-Гулагу І. Савича «Інтинські тернії», «Полярні квіти» А. Жигуліна, книга спогадів «Без вибору» Л. Бородіна, твори інших авторів, чий особистий досвід дав змогу їм не тільки відтворити жах гулагівських катівень, але й торкнутися «вічних» проблем людського існування.

Боротьба за права людини у свідомості митців, які пройшли в'язниці й табори, асоціювалася з історичними подіями, з особистостями спорідненої долі. Шевченківські мотиви волі, добра, милосердя окреслюють основи української в'язничної творчості представників різних поколінь. Алюзії, ремінісценції, цитати з поезій Т. Шевченка постають поширеним художнім прийомом. Цілком логічним є наповнення образів новим змістом, їх трансформація у світлі особистого досвіду митців. Зокрема, шевченківськими ремінісценціями перейнята поезія З. Красівського («Та що це?! / Хто моє гніздо зруйнував? / Могили розриті! / Повалені хати»), В. Стуса («Немає Господа на цій землі»), С. Сапеляка («Обнімітесь, брати мої...»), М. Іванченка («Ні, не з ласки п'яного Богдана, / Не в хмелю козацької снаги / Покидала воля полуп'яна / Хлібодайні наші береги»), І. Світличного («Не нарікаю ні на кого»), В. Рафальського («Орле мій могутній, сизокрилий орле!»), М. Руденка («І син, і буде мати, / І будуть люди на землі») тощо [4]. Шевченківські інтонації закономірно ввійшли в поезію І. Світличного («Гратовані сонети»), І. Калинця («Невольнича муза»), Ю. Литвина («Тюремні сонети»), С. Сапеляка («Невольнича рапсодія»), М. Руденка «За ґратами»). За словами О. Чехівського, Шевченкова муза надихала політв'язнів, додавала сил вистояти й не скоритися: «Вони, як і Він, великомученик за волю України, карались, мучилися, але не каялися» [3, с. 100].

Є шевченківські цитати й ремінісценції й у спогадах професора І. М. Білогуба, 45 років життя якого було пов'язано з Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка. «Хвалитись нічим, я бачив пекло. Ще Т. Шевченко сказав – «там неволя». Але тут грішно було б говорити про себе. Це мізерна крапля у великому людському океані. Та в цій краплі є атоми загальнонародної долі, якою вона була і в зоні, і поза зоною» [4, с. 9]. Творчість і доля Тараса Шевченка стали знаковими для Івана Білогуба. Як відомо, молодий працівник галереї картин Т. Г. Шевченка в Харкові підготував наукову розвідку про конкурсні проекти пам'ятника Т. Шевченку. Директор галереї Борійчук хотів, щоб дослідник вписав його співавтором своєї монографії «Пам'ятник Тарасу Шевченку в Харкові». І який через кілька днів після відмови Іван Білогуб був звільнений «за власним бажанням» [4, с. 37].

Один примірник цієї праці було вилучено під час обшуку й арешту, а інший канув у небуття в київському видавництві «Мистецтво» [4, с. 11].

Цей Борійчук потім був свідком обвинувачення на суді. Звернімося до тексту: «Що ж свідчив директор благопристойної установи? Те, що я «невживчивий», допускаю антирадянські висловлювання, що у моїх статтях (про Шевченка-художника, Шевченка-ілюстратора та ін.), ніде не надрукованих, але відомих співробітникам галереї в машинопису, допускаються націоналістичні висловлювання й ідеї» [4, с. 37].

Певною мірою, І. Білогуб близький до Ю. Литвина, творчість якого – «...это крик больного сердца. / Зов к миру сквозь тюремное окно» [5, с. 212]. Його спогади – це теж голос колишнього ув'язненого, окреслений словами Б. Пастернака як «клубок дымящейся совести». На противагу І. Онікієнко, яка вважає основним чинником естетичної концепції українських дисидентів мотив страждання, а трагічний катарсис відзначає як запоруку збереження людини від духовного омертвіння [6, с. 46], відзначимо, що у спогадах Івана Михайловича читачі майже не знайдуть ні страху перед жахливою дійсністю, ні згадок про власні фізичні страждання.

У «Некролозі» темні тіні асоціюються не тільки з харківською тюрмою та таборами «Сиблаг» та «УстьВимЛаг». Є ще й інші чорні тіні, інша тюрма. У тюрмі цій стіни зі страху, стеля з байдужості, ґрати з браку волі. Р. Харчук відзначає, що життєвий принцип «мати» позбавив людину свободи, радості, почуття людської солідарності, віддає її на поталу диктаторам. Але в кожному людському серці живе туга за квіткою, пташкою, за щирим почуттям, за людським і людяним» [1, с. 7]. Наслідки відмови від цього яскраво показані у вірші М. Руденка (особистість і творчість якого цікавила Івана Михайловича) «Так просто все: напишеш каяття і роздобудеш право на життя» (1977): «Топчи ту ж саму стежку у гаю – Не вернеш душу втрачену свою, Лише десяток вимушених слів, Які ти у потьмаренні наплів – І вже тебе нема, А є п'ятьма, Є у людину схована тюрма» [7, с. 94]. Подібними роздумами навіяні рядки з поеми М. Руденка «Чорна далина»: «Але слів нема. / Душі нема – / Є лише Сибір та є тюрма». Із цих алегоричних образів вимальовується картина дійсності в умовах тоталітарного режиму: сама людина перебувала в державі-тюрмі, тому мусила шукати кайдани для свого духу, щоб урятувати тіло. Радянська імперія постає в'язницею й у поетичній уяві І. Світличного: «В тюрмі, за ґратами, в неволі Мені приснилася ... тюрма. Але не ця. Ні ґрат нема. Ні варти. І всього доволі» («Камерні мотиви»).

Сам Іван Михайлович із гіркою іронією казав мені, що він був засуджений за участь в організації, але до її складу входив лише він. Тобто жодного підпису, через який постраждали б інші люди, потенційно залучені у сфабрикованій справі, він не поставив. Згадуються рядки Сергія Довлатова з твору «Зона»: «Мы без конца проклинаям товарища Стали-

на, и, разумеется, за дело. И все же я хочу спросить – кто написал четыре миллиона доносов?? (Эта цифра фигурировала в закрытых партийных документах). Дзержинский? Ежов? Абакумов с Ягодой? Ничего подобного. Их написали простые советские люди. Означает ли это, что русские – нация доносчиков и стукачей? Ни в коем случае. Просто сказались тенденции исторического момента» [8].

А це вже рядки зі спогадів Івана Білогуба: «Привиди антигуманізму, психології і моралі того дико звіриного способу мислення і діяння йдуть інколи за тобою, як тінь, як тать, покриваючи і тебе чорним туманом» [4, с. 9]. З чорним туманом духовного зубожіння Іван Михайлович не міг змиритися і в зрілому віці.

Звернімося до його тексту: «Ті, що вважають всіх нулями, а одиницями себе, ті самовдоволені і відгодовані імпотенти мислі, знайдуть спосіб, відкреслюючи свою ортодоксію (а насправді ховаючи мізерність своєї натури), захищати ті досягнення. Вони вислужувалися в інтересах своїх м'яких місць, вміли і вміють все неправдами обходити. Їх лживі розтлінні слова – зовсім не підсудні. На них немає закону» [4, с. 9].

«Заздрісні пігмеї, плазуючі манкурти, що переконували, перевищували мене, так же, як і я, кануть і вічність. Можна б сказати словами Тараса: мені однаково... Та й справді тебе ще не знали, як на 24 році за тобою закрилась тюремна брама. Тобі ніхто не співав осанну. Чим ти прославив свій рід, який на тобі закінчився, свій народ? Тож нема чого і нема кому згадувати» [4, с. 9].

Із першої лекції, яку нам – першокурсникам – прочитав Іван Михайлович, запам'яталося його прагнення донести до вчорашніх школярів те, що Іван Франко називав вогнем в одежі слова. «Вступ до спеціальності» розпочався з історії про сеанс гіпнозу, що його на початку 30-х років відвідав у Харкові студент-філолог Іван Білогуб. Магічна навіювальна сила слова стала справжнім одкровенням для юнака, який через десятиліття проніс цей спогад про опік на руці від самої лише фрази гіпнотизера про розжарене залізо. Потужна словесна енергетика, вільний політ думки, пріоритет морально-етичних цінностей – ті складові художньої літератури, на які звертав увагу студентів професор І. М. Білогуб.

Так, у кожного, хто знав Івана Михайловича, спогади про нього особисті. Але в усіх вони світлі й теплі з неповторними відтінками, особливими словами й мелодією. У мене, приміром, вони також і кольору цвіту мигдального дерева, пагони якого Іван Михайлович відрізав мені – тоді ще студентці-дипломниці від розкішного куща в його дворі. Згадуючи деталі, помічаєш, що і життя, і мистецтво якось дивно переплітаються в цих, тепер уже зміцнілих, гілках. Мимоволі згадується «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського – одного з улюблених письменників Івана Михайловича: «Підняли догори голови і слухали, як грають у цвіту бджоли. Крізь білий цвіт виднілось сине небо, а на траві гралось весняне

сонце.» [9, с. 110]. І ще один його улюблений твір Михайла Коцюбинського – «Хвала життю!»: «Я раптом побачив далекі зелені гори, залиті радісним сонцем, помаранчеві сади, безконечний шовковий простір блакитного моря, і душа моя проспівала над сим кладовищем хвалу життю...» [9, с. 232].

Саме ця жага до життя змушувала політв'язня Івана Білогуба двічі тікати на волю. Саме ця жага до життя передавалася й студентам – то співом на лекції про поезію Олеся, то пристрасним монологом про силу слова, та раптовим одкровенням про власну життєва історію. Саме ця жага до життя надихала професора Івана Білогуба, внутрішня сила і шляхетність якого викликають захоплення, на самовіддану й натхненну працю, що ще потребує осмислення і чекає на майбутніх молодих дослідників.

Література

1. Харчук Р. «Невільник той, хто душу не зберіг» / Роксана Харчук // Літ. Україна. – 1990. – 20 груд.
2. Руденко М. Д. Поезії / Микола Данилович Руденко. – К. : Дніпро, 1991. – 413 с.
3. Чехівський О. Муза Тараса Шевченка і невільнича поезія 30 – 80 років / О. Чехівський // XXXII Наукова Шевченківська конференція 21 – 22 травня 1998 року : Матеріали. – Луганськ, 1998. – С. 98 – 100.
4. Білогуб І. М. Некролог : спогади / [упоряд., передм. О. І. Неживий] / Іван Білогуб. – Луганськ : Вив-во «Шлях», 2000. – 72 с.
5. З облоги ночі: Збірник невільничої поезії України 30 – 80 рр. / [упор. М. Самійленко]. – К. : Укр. письм., 1993. – 492 с.
6. Онікієнко І. М. Філософсько-естетичні мотиви лірики поетів-дисидентів (В. Стус, І. Світличний, І. Калинець) / Онікієнко Інна Миколаївна : Дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. – К., 1997. – 155 с.
7. Руденко М. Лірика ; передм. Л. Талалай / Микола Руденко. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 144 с.
8. Довлатов С. Зона: записки надзирателя / Сергей Довлатов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/DOWLATOW/zona.txt>
9. Коцюбинський М. М. Вибрані твори: [у 3 т.] / М. М. Коцюбинський. – Т. 3. – К. : Дніпр, 1979. – 375 с. – (Першотвір).

ГЕДЬО А. В.

МАТЕРІАЛИ ЛИСТУВАННЯ ЯК ДжЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ (20–30-ті рр. ХХ ст.)

Дослідження побуту видатних науковців за часів радянської влади несе не меншу значущість, ніж розвиток безпосередньо науки. Її новизна полягає в тому, що на сьогодні відсутні наукові дослідження, в яких би досліджувалося побутове життя наукової інтелігенції України протягом 20-30-х рр. ХХ ст. на основі матеріалів особистого листування